

Zbigniew Fijewski

AWIFAUNA LĘGOWA REZERWATU „ŚWINIA GÓRA”

Z obszaru Gór Świętokrzyskich jest niewiele publikacji omawiających liczebność ptaków lęgowych. Jedyne prace Ćmaka (1962) i Polaka (1996) zawierają takie dane. Szczegółowe badania ilościowe w rezerwacie „Świnia Góra” nie były dotychczas prowadzone. Fragmentaryczne dane na temat składu awifauny omawianego rezerwatu podaje jedynie Pomarnacki (1960). Ponieważ nie prowadzono tu dotychczas szczegółowych badań, zebrany materiał będzie stanowił punkt wyjścia do analizy zmian zachodzących w awifaunie tego obszaru w przyszłości.

Metoda

W roku 1995 stosując metodę kartograficzną z modyfikacjami Tomiałojcia (1980) przeprowadziłem liczenia ptaków w celu oceny składu gatunkowego i ilościowego ptaków lęgowych. Wykonałem 10 liczeń dziennych w dniach 23 IV, 2, 7, 13, 19, 26 V, 5, 10, 19, 28 VI i 7 liczeń wieczornych 23 IV, 1, 6, 12, 18, 25 V, 27 VI. Liczenia dzienne obejmujące całą powierzchnię badawczą prowadziłem w godz. 5⁰⁰-12³⁰, rozpoczynając je każdorazowo w miejscu zakończenia poprzedniej. Liczenia wieczorne nie obejmowały nigdy całej powierzchni ze względu na utrudnienia terenowe i szybko zapadający zmrok. Rozpoczynałem je około godz. 18⁰⁰-19⁰⁰ a kończyłem około 21. W trakcie każdej kontroli wieczornej penetrowano około połowy powierzchni próbnej. W ocenie liczby par lęgowych wykorzystałem również przypadkowe obserwacje spoza terminów kontroli, zebrane w trakcie prowadzenia innych prac w tym terenie.

Teren

Rezerwat „Świnia Góra” utworzony roku 1938 znajduje się na terenie lasów Samsonowsko-Suchedniowsko-Bliżyńskich wchodzących w skład Suchedniowsko-Oblęgorskiego Parku Krajobrazowego. Pod względem fizjograficznym teren, w którym prowadziłem badania leży w podprovincji Wyżyna Środkowo-małopolska, mezoregion Płaskowyż Suchedniowski (Kondracki 1981). Ochroną objęto 50,76 ha naturalnego drzewostanu Puszczy Świętokrzyskiej znajdującego się około 6 km na południowo-zachód od Bliżyna (gm. Bliżyn, woj. kieleckie). Opisywany rezerwat zajmuje płaską część wzniesienia łagodnie opadającego w kierunku południowo-wschodnim i południowo-zachodnim. Różnica wzniesień wynosi 325-350 m n.p.m. W północnej i północno-zachodniej części występują

leje - wyrobiska po dawnym wydobyciu rud żelaza. Grunt w większej części rezerwatu jest silnie podmokły ze stagnującą w wielu miejscach wodą.

Badaniami objęto południowo-zachodnią część rezerwatu o pow. 34 ha. Powierzchnię niejednorodną pod względem fitosocjologicznym porasta tu starodrzew w wieku 130-200 lat i więcej. W przewodzie występuje jodła i buk. Wyróżniono na tym terenie 9 zbiorowisk roślinnych (Fabijanowski i Zarzycki 1965). Dominowały: buczyna górską w 2 wariantach - uboższym z przewagą jodły i żyźniejszym z panującym bukiem (ok. 25% powierzchni próbnej), bór mieszany z jodłą (ok. 20%), mszysty mieszany bór jodłowy (ok. 20%), zbiorowisko buka z borówką czarną (ok. 15%). Podszycie w wymienionych zbiorowiskach było średnio gęste lub gęste, jedynie w płatach zubożonego grądu, fragmente buczyny w północno--zachodniej części rezerwatu, borze sosnowym i bagiennym (łącznie ok. 18% pow.) było ubogie lub brakowało go zupełnie. W warstwie podszyciu przeważał podrost jodłowo-bukowy. Mały fragment zajmowało torfowisko śródleśne i łąka trzęślicowa z bliźniczką. Zwarcie koron w drzewostanach wynosiło średnio 70-90%. Nieliczne luki w drzewostanie porastał gęsty podrost jodłowo-bukowy. Cała kontrolowana powierzchnia pokryta była dużą ilością zwalonych drzew i wykrotów. Otoczenie rezerwatu stanowią dobrze zachowane mieszane starodrzewia, w wieku 100-130 lat, jedynie do części zachodniej przylegają małe fragmenty lasu w wieku ok. 50-60 lat. Potencjalne drapieżniki spotykane na powierzchni to: popielice (*Glis glis*), borsuk (*Meles meles*), łasica (*Mustela nivalis*), kuna leśna (*Martes martes*), lis (*Vulpes vulpes*), wiewiórka (*Sciurus vulgaris*), dzik (*Sus scrofa*), jastrząb (*Accipiter gentilis*), krogulec (*Accipiter nisus*), puszczyk (*Strix aluco*), sójka (*Garrulus glandarius*).

Wyniki

Na omawianej powierzchni stwierdzono 44 gatunki ptaków, z tego 32 (173 pary) uznano za lęgowe (tab.). Występowały one w zagęszczeniu 50,9 pary/10 ha. W grupie dominantów znalazło się 7 gatunków stanowiących 62,7% zgrupowania. Najliczniej reprezentowane były dziuplaki - 15 gatunków co stanowiło 34,8% liczby par gniazdujących ptaków, następnie ptaki wijące gniazda w krzewach i nisko na drzewach - 8 gatunków (40,7%). Zagęszczenie dzięciołów było duże i wynosiło 2,5 pary/10 ha. Zachodni skraj powierzchni najsilniej zacieniony i pozbawiony runa wyróżniał się mniejszym zagęszczeniem ptaków. Podobna sytuacja miała miejsce w południowej części gdzie niewielki fragment stanowił wilgotny bór sosnowy z bardzo słabo rozwiniętym podrostem i silnie zarośnięty paprocią orlicą stanowiący około 6% powierzchni. Gniazdowały tam zaledwie po jednej parze: sosnowka (*Parus ater*), zięba (*Fringilla coelebs*) oraz znajdowała się część terytorium dzięcioła dużego (*Dendrocopos major*) i pierwiosnka (*Phylloscopus collybita*). Ponadto w czasie prowadzenia obserwacji stwierdzono następujące gatunki niełęgowe: bocian czarny (*Ciconia nigra*) - żerujący ptak którego gniazdo znajdowało się około 2 km od rezerwatu, krogulec, czubatka (*Parus cristatus*), czarnogłówka (*Parus montanus*), świergotek drzewny (*Anthus trivialis*), piecuszek (*Phylloscopus trochilus*), gajówka (*Sylvia borin*), muchołówka szara (*Muscicapa striata*), pleszka (*Phoenicurus phoenicurus*).

Tab. Liczebność ptaków lęgowych w rezerwacie Świnia Góra w roku 1995, + - oznacza, że ponad połowa terytorium znajdowała się poza granicą powierzchni próbnej.

Table. The number of breeding birds in the „Świnia Góra” forest reserve in 1995, + - indicates, that over a half of area was situated outside of the plot limit. (1) - species, (2) - number of pairs, (3) - density (pairs/10 ha), (4) - domination, (5) - total.

Gatunek (1)	Liczba par (2)	Zagęszczenie par/10 ha (3)	Dominacja w % (4)
<i>Fringilla coelebs</i>	27,0	7,9	15,6
<i>Erithacus rubecula</i>	23,5	6,9	13,6
<i>Phylloscopus sibilatrix</i>	13,5	4,0	7,8
<i>Sylvia atricapilla</i>	13,5	4,0	7,8
<i>Parus caeruleus</i>	11,5	3,4	6,6
<i>Parus ater</i>	10,0	2,9	5,8
<i>Ficedula hypoleuca</i>	9,5	2,8	5,5
<i>Certhia sp.</i>	8,5	2,5	4,9
<i>Phylloscopus collybita</i>	7,5	2,2	4,3
<i>Parus major</i>	5,0	1,5	2,9
<i>Sitta europaea</i>	5,0	1,5	2,9
<i>Troglodytes troglodytes</i>	4,5	1,3	2,6
<i>Dendrocopos major</i>	4,0	1,2	2,3
<i>Turdus merula</i>	3,5	1,0	2,0
<i>Regulus regulus</i>	3,0	0,9	1,7
<i>Columba palumbus</i>	2,5	0,7	1,4
<i>Prunella modularis</i>	2,5	0,7	1,4
<i>Trudus philomelos</i>	2,0	0,6	1,2
<i>Regulus ignicapillus</i>	2,0	0,6	1,2
<i>Dendrocopos medius</i>	2,0	0,6	1,2
<i>C. coccothraustes</i>	2,0	0,6	1,2
<i>Garrulus glandarius</i>	1,5	0,4	0,8
<i>Pyrhulla pyrhulla</i>	1,5	0,4	0,8
<i>Dryocopus martius</i>	1,0	0,3	0,6
<i>Oriolus oriolus</i>	1,0	0,3	0,6
<i>Parus palustris</i>	1,0	0,3	0,6
<i>Dendrocopos minor</i>	1,0	0,3	0,6
<i>Cuculus canorus</i>	1,0	0,3	0,6
<i>Ficedula parva</i>	1,0	0,3	0,6
<i>Buteo buteo</i>	1,0		0,6
<i>Strix aluco</i>	0,5		0,3
<i>Scolopax rusticola</i>	+		
<i>Picus canus</i>	+		
<i>Carduelis spinus</i>	+		
Razem (5)	173	50,9	100,0

Dyskusja

Lokalizacja powierzchni w głębi lasu (3,5 km) oraz wiek drzewostanu, znacząco wpłynęły na skład gatunkowy i ilościowy badanego zgrupowania ptaków. Duży udział dziuplaków w zgrupowaniu to efekt liczego występowania na powierzchni starych uschniętych drzew. Dobrze rozwinięty podrost, głównie jodłowy, stwarzał dogodne warunki do gniazdowania dla ptaków gniazdujących w krzewach i nisko na drzewach. Wyróżniał się tu znaczny udział kapturki (*Sylvia atricapilla*), która na omawianej powierzchni gnieździła się niemal wyłącznie przy większych lukach w drzewostanie. Z powodu dużego zacielenia oraz położenia

powierzchni wewnątrz kompleksu leśnego wśród gatunków lęgowych zabrakło świergotka drzewnego.

W porównaniu z danymi Pomarnackiego (1960, *in litt.*) z lat 1958-1959, stwierdziłem zmiany w składzie gatunkowym i ilościowym niektórych gatunków. Niewielkie fragmenty łąk, zachowane przy północnej granicy rezerwatu były do roku 1956 corocznie wykaszane. Później zaniechano tego zabiegu i od tej pory ulegają one naturalnej sukcesji. Również sam charakter drzewostanu uległ miejscami znacznym przemianom (Pomarnacki 1960, *in litt.*). Mogło to być przyczyną wycofania się niektórych gatunków np. gajowki i piecuszka. Ponadto drzewostany przyległe do zachodniej części rezerwatu były wówczas znacznie młodsze. W latach 1958-1959 w rezerwacie gniazdowało 41 gatunków. Do gatunków dawniej lęgowych, których nie stwierdziłem w trakcie badań należały: siniak (*Columba oenas*), turkawka (*Streptopelia turtur*), uszatka (*Asio otus*), dzięcioł zielony (*Picus viridis*), muchołówka szara, czarnogłówka, czubatka, piecuszek, gajówka, raniuszek (*Aegithalos caudatus*), wrona siwa (*Corvus corone*), trznadel (*Emberiza citrinella*), szpak (*Sturnus vulgaris*). Nie wykluczam gniazdowania niektórych z nich w pozostałej niekontrolowanej przez mnie części rezerwatu lub w jego pobliżu. W trakcie prowadzenia liczeń nie zetknąłem się na przykład z jarząbkim (*Bonasa bonasia*), choć obserwowałem ten gatunek w okolicy rezerwatu, a według informacji pracowników leśnych spotyka się go również w rezerwacie. Zmieniły się proporcje ilościowe pomiędzy trzema gatunkami sikor. W latach 1958-1959 na terenie rezerwatu naliczniej występowała bogatka (*Parus major*), następnie sosnowka (*Parus ater*) i modraszka (*Parus caeruleus*). Rzadki był wówczas pełzacz leśny (*Certhia familiaris*), obserwowany tylko dwa razy w południowej części rezerwatu. Jako nowe gatunki lęgowe lub nie wykryte przez Pomarnackiego (1960, *in litt.*) należy uznać dzięciołka (*Dendrocopos minor*), grzywacza (*Columba palumbus*), mysikrólika (*Regulus regulus*), zniczka (*Regulus ignicapillus*), wilgę (*Oriolus oriolus*), muchołówkę małą (*Ficedula parva*), dzięcioła zielonosiwego (*Picus canus*).

Pragnę wyrazić podziękowania prof. L. Tomiałojciovowi za krytyczne wskazówki do pierwszej wersji niniejszego artykułu oraz udostępnienie niepublikowanego maszynopisu inż. L. Pomarnackiego.

Literatura

- Ćmak J. 1962. Charakterystyka ekologiczna zespołów ptaków (*Aves*) w biotopach Chełmowej Góry. Ann. UMCS. seria C. 17: 250-296.
- Fabijanowski J., Zarzycki K. 1965. Roślinność rezerwatu leśnego „Świnia Góra” w Górach Świętokrzyskich. Acta Agr. Silv. ser. leśna cz. 1, 5:12-17.
- Kondracki J. 1981. Geografia fizyczna Polski. PWN, Warszawa.
- Plan gospodarczy rezerwatu ścisłego „Świnia Góra” na okres gospodarczy od 1.01.1990 do 31.12.1999. Maszynopis, UW w Kielcach.
- Polak M. 1996. Zgrupowanie ptaków lęgowych Góry Wierzejskiej koło Kielc. Kulon 1: 21-24

- Pomarnacki L. 1960. *The fauna of mammals and birds in the reserve. The forest Świnia Góra.* State Council for Conservation of Nature, Poland, Kraków. 16: 22-23.
- Tomiałojć L. 1980. *Kombinowana odmiana metody kartograficznej do liczenia ptaków lęgowych.* Not. Orn. 21: 33-54.

Adres autora:

Zbigniew Fijewski, ul. Brzozowa 1a/36, 26-200 Końskie

BREEDING AVIFAUNA OF THE „ŚWINIA GÓRA” FOREST RESERVER

Summary

Observations were carried out in 1995 in the „Świnia Góra” forest reserve, which is situated on the ground of the Świętokrzyski Primeval Forest (Małopolska Upland). The total area of the forest reserve amounted 50,76 ha, in which an experimental plot (34 ha) was determined. For the evaluation of species composition and the quantity of breeding birds, a combinative variant of the cartographical method, doing 10 morning and 7 evening calculations was applied. On the plot 44 species were stated and 32 of them were recognized as breeding birds (table). The high partizipation of hole-nesters in the concentration resulted from the numerous occurence of old dedwood on the area (table).